

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 598 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr Baxtiyor Islamov	8
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	10
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... Zufarova Nozima Gulamiddinovna	16
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	24
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	30
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari Yormatov Ilmidin Toshmatovich	35
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir Agzamov Shaxboz Akmalovich	39
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish A. X. Salamov	44
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida Dosmurotova Shaxista Kengashovna	48
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi Axmediyeva Aliya Toxtarovna	55
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	63
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari Shamsiyev Nodir Muratovich	67
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari Shagazatov Oybek bahodirovich	72
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari Davlatov Sanjar Abdimannonovich	76
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	80
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformsiyaning muhim yo’nalishlari Yuldasheva Kamola Miraliyevna	84
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	89
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi Nazarova Umida Avazovna	94
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari Mirzaxodjayev Alisher Botirovich	98
Globallashuv sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish Mirzayev Musurmon Umidullayevich	103
Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o’rni va ahamiyati Fayziyeva Aziza Azamat qizi	108
Ta’lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	113
Ta’minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	119
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	123
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан Абдурахманова Матлуба Махамадаминовна	129

Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:	
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	148
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	159
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarining faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	167
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности.....	175
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	193
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	197
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlar.....	203
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi	
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	226
Eshimov Alisher Dasmurodovich	
Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash	
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi).....	234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati	
samaradorligini yanada oshirish.....	260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari.....	274
Sobirov Otabek Olimjonovich	

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	277
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabilik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	302
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	310
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	319
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	329
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО “Ўзтемирйўлийўловчи”	332
Н. Э. Кахарава	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	342
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati.....	357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari.....	362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdanova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	373
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi.....	381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash.....	386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	

O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	394
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	397
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	400
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari.....	409
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida).....	413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	420
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	426
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	437
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	443
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	448
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari	453
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	460
O'lokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	469
Xalmuxamedova Zebaxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	473
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	487
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini instituttsional tahlil qilish mexanizmi.....	492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	503
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	522
Sultanov Baxram Begdullayevich	

Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	539
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	548
Shukurov Ilxom Safarboyevich	
Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	560
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	564
Bayjanova Gozsal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	570
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	577
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	

TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLAR BILAN ISHLASH AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARATARAF ETISH YO‘LLARI

UDK:336.5:336.77

Maxmudov Rahimjon Hamid o‘g‘li

TDIU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Muammoli kreditlarni boshqarish tijorat banklari oldiga katta qiyinchiliklar tug‘diradi, bu ularning moliyaviy barqarorligi va umumiy faoliyat samaradorligiga ta‘sir qiladi. Ushbu maqolada tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashda duch keladigan asosiy muammolarning qisqacha tavsifi berilgan va bu muammolarni yumshatishning samarali strategiyalari taklif etilgan. Muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi asosiy muammolar qatoriga risklarni baholash asoslari yetarli emas, kreditlar monitoringi mexanizmlarining samarasizligi va ularni hal etish jarayonidagi kamchiliklar kiradi. Tijorat banklari ko‘pincha qarz oluvchilarning kreditga layoqatligini to‘g‘ri baholashda qiynaladi, bu esa NPL larning ko‘payishiga olib keladi. Umuman olganda, muammoli kreditlarni samarali boshqarish tijorat banklarining barqaror faoliyat yuritishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Risklarni baholashni takomillashtirish va kreditlar monitoringini yaxshilash orqali asosiy muammolarni hal qilish orqali banklar muammoli kreditlarning moliyaviy barqarorlikga salbiy ta‘sirini yumshata oladi va risklarni boshqarishning to‘g‘ri amaliyotini ta‘minlaydi.

Kalit so‘zlar: Muammoli kreditlar, risklarni boshqarish, kredit monitoringi, NPL, diversifikatsiya, kredit siyosati.

Abstract: Management of non-performing loans poses great challenges to commercial banks, which affects their financial stability and overall efficiency. This article provides a brief description of the main problems faced by commercial banks in dealing with problem loans and suggests effective strategies for mitigating these problems. Among the main problems in the practice of working with problem loans are insufficient basis for risk assessment, ineffectiveness of loan monitoring mechanisms and shortcomings in the process of their resolution. Commercial banks often find it difficult to properly assess the creditworthiness of borrowers, which leads to an increase in NPLs. In general, effective management of problem loans is crucial for the stable operation of commercial banks. By addressing underlying issues through improved risk assessment and improved loan monitoring, banks can mitigate the negative impact of non-performing loans on financial stability and ensure sound risk management practices.

Key words: Problem loans, risk management, credit monitoring, NPL, diversification, credit policy.

Аннотация: Управление проблемными кредитами создает серьезные проблемы для коммерческих банков, что влияет на их финансовую стабильность и общую эффективность. В данной статье дано краткое описание основных проблем, с которыми сталкиваются коммерческие банки при работе с проблемными кредитами, и предложены эффективные стратегии по смягчению этих проблем. К числу основных проблем в практике работы с проблемными кредитами относятся недостаточная база для оценки рисков, неэффективность механизмов кредитного мониторинга и недостатки в процессе их разрешения. Коммерческим банкам зачастую сложно правильно оценить кредитоспособность заемщиков, что приводит к увеличению просроченных кредитов. В целом эффективное управление проблемными кредитами имеет решающее значение для стабильной работы коммерческих банков. Решая основные проблемы посредством улучшения оценки рисков и улучшения мониторинга кредитов, банки могут смягчить негативное влияние неработающих кредитов на финансовую стабильность и обеспечить надежную практику управления рисками.

Ключевые слова: Проблемные кредиты, управление рисками, кредитный мониторинг, проблемные кредиты, диверсификация, кредитная политика.

KIRISH

Umuman olganda muammoli kreditlarni samarali qisqartirish kredit risklarini boshqarish, muammoli kredit paydo bo'lishiga erta aralashuv, portfelni diversifikatsiya qilish, oqilona kreditlash amaliyoti, garovni boshqarish, huquqiy va tartibga solish choralari, strategik qarzni undirish tashabbuslari, xodimlarni o'qitish va texnologik integratsiyani o'z ichiga olgan kompleks va faol yondashuvni talab qiladi. Ushbu strategiyalarni qabul qilish orqali moliya institutlari o'zlarining barqarorligini kuchaytirishlari, daromadlarini himoya qilishlari, sog'lom va barqarorroq moliyaviy ekotizimga hissa qo'shishlari mumkin.

Muammoli kreditlar bilan ishlash faoliyatini tizimli ravishda olib borish maqsadida, muammoli kreditlarni: muddati, sifati, ta'minoti, resurs manbasi va kreditni berish to'g'risidagi qarorni qabul qiluvchi subyekt kabi asosiy yo'nalishlar bo'yicha tasniflash maqsadga muvofiq. Muammoli kreditlarni yuqoridagi yo'nalishlar bo'yicha tasniflash ularni bartaraf etish uchun ishlarni to'g'ri va samarali rejalashtirishga yordam beradi. Bank amaliyoti ko'rsatishicha, kreditni qaytarishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishda kredit bo'yicha undiruvni nimaga qaratish lozimligini aniqlab olish muhim ahamiyatga ega. Kreditlash jarayonlarida Bank kredit qo'mitalarining, ayrim hollarda, o'z vakolati va vazifasiga sovuqqonlik va ma'suliyatsizlik bilan qarash hollari yuz bermoqda. Bu omil tijorat banklari kredit berish mexanizmining asosiy bog'lovchi va muhim elementi hisoblanadi.

Bank tizimi mablag'lar oqimini boshqarishda va iqtisodiyotning turli yo'nalishlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash orqali iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, tijorat banklari oldida turgan doimiy muammolardan biri muammoli kreditlarni boshqarishdir, bu muammoli kreditlar (NPL), deb ham ataladi. NPL bilan ishlash murakkab jarayon bo'lib, risklarni boshqarish strategiyalari, me'yoriy hujjatlarga rioya qilish va resurslardan samarali foydalanishni talab qiladi. Muammoli kreditlar samarali boshqarilmasa, moliyaviy beqarorlikka olib keladi va bank tizimi kredit portfelni sifatiga ta'sir qiladi.

Mavzuga oid manbalar tahlili. Xorijiy olimlar tadqiqotlarida muammoli kreditlar darajasiga ta'sir qilishda yalpi ichki mahsulotning o'sishi, inflyatsiya va ishsizlik darajasi kabi makroiqtisodiy omillarning rolini ta'kidlaydi. Retsessiya yoki iqtisodiy tanazzul (krizis) muammoli kreditlarning ko'payishiga olib kelishi mumkin ^[1].

Xorijiy adabiyotlarda muammoli kreditlarning asosiy sababi sifatida kredit riskini baholashdagi kamchiliklar ham ta'kidlangan. Zaif kredit andarrayting standartlari va noto'g'ri tekshirish jarayonlari yuqori muammoli kreditga olib kelishi mumkinligi asoslangan ^[2].

Normativ me'yoriy-huquqiy baza muammoli kreditning tarqalishiga ta'sir qilishi mumkin. Tadqiqotlar tartibga soluvchi o'zgarishlarning muammoli kredit darajasiga ta'sirini o'rganib chiqdi, bu esa sekin tartibga solish muammoli kreditlarning yuqori darajalariga olib kelishi mumkinligini ko'rsatdi ^[3].

Muammoli kreditlarning oqibatlarini quyidagilarga olib kelishi mumkin:

- Muammoli kredit to'planishi alohida banklarning barqarorligiga va kengroq moliyaviy tizimga tahdid solishi mumkin. Olimlar muammoli kredit va moliyaviy inqirozlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashgan ^[4].
- Muammoli kreditlar qarz oluvchilar, xususan, kichik va o'rta korxonalar uchun kredit olish imkoniyatini kamaytirishi mumkin. Bu iqtisodiy o'sish uchun muhim ta'sir ko'rsatadi.
- Muammoli kreditning bank rentabelligiga ta'sir qiladi. Muammoli kreditning yuqori darajasi bank foydasiga zarar yetkazishi mumkin, bu esa kapitalning yetarililigining pasayishiga olib keladi.

Muammoli kreditlarni boshqarishni quyidagi usullari mavjud:

- Kreditni qayta ishlash strategiyalari;
- Risklarni boshqarish amaliyoti;
- Tartibga solish chora-tadbirlari.

Tadqiqotlarda banklar tomonidan qo'llaniladigan kreditlarni qayta tashkil etish, aktivlarni sotish va garov ta'minotini amalga oshirish kabi turli xil kredit strategiyalar ishlab chiqilgan ^[5]. Kredit riskini modellashirish va stress testini o'z ichiga olgan samarali risklarni boshqarish amaliyoti muammoli kreditning oldini olish va boshqarish uchun zarurdir ^[6].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada tijorat banklarida muammoli kreditlarning vujudga kelishi, tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari tadqiq etilgan. Shuningdek, tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy, tarixiy va amaliy manbalarni qiyosiy tahlilida ilmiy abstraksiyalash, mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish va segmentli tahlil usullaridan foydalanilgan.

Asosiy qism. Muammoli kreditlarning (NPL) qabul qilinadigan darajasi bo'yicha barcha mamlakatlar yoki moliya institutlari bo'ylab qo'llaniladigan yagona tavsiya mavjud emas. Jami kredit portfelidagi muammoli kreditlarning tavsiyaviy miqdori iqtisodiy sharoitlar, tartibga solish standartlari va banklarning risk ishtahasi kabi

omillarga qarab farq qilishi mumkin. Barcha banklar uchun qo'llaniladigan universal chegara mavjud emas, chunki har bir muassasa o'ziga xos risk profiliga ega. Biroq, moliyaviy regulyatorlar va Bazel talablariga asosan kredit portfelining sog'lomligini baholash bo'yicha ba'zi ko'rsatmalar beradi. Shunga qaramasdan NPLning maqbul darajasi iqtisodiy sharoitlar, tartibga solish muhiti va alohida banklarning risklarga chidamliligiga qarab o'zgarishi mumkin.

Biroq, xalqaro moliya institutlari va bank faoliyatini tartibga soluvchi tashkilotlar bank tizimining barqarorligini baholash uchun ko'pincha foydalanadigan ba'zi umumiy mezon va mulohazalar mavjud. Xususan:

- **prudensial ko'rsatmalar:** Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda nodavlat notijorat qarzlarining maqbul darajasini belgilaydigan prudensial ko'rsatmalar va qoidalar mavjud. Ushbu ko'rsatmalar ko'pincha bank tizimining barqarorligi va mustahkamligini ta'minlashni nazorat qiluvchi organlar tomonidan belgilanadi.
- **xalqaro standartlar:** Xalqaro bank standartlarini belgilovchi bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi kredit risklarini samarali boshqarish muhimligini ta'kidlaydi. Garchi u NPL uchun ma'lum chegarani belgilamasa-da, u banklarni risklarni boshqarish bo'yicha ishonchli amaliyotlarni o'rnatishga va etarli kapital buferlarini saqlashga undaydi.
- **qiyosiy tahlil:** Banklarni nazorat qiluvchi organlar yoki Markaziy bank ko'pincha alohida banklarning yoki umumiy bank tizimining NPL ko'rsatkichlarini o'tgan davrlar ma'lumotlari yoki boshqa banklarning ko'rsatkichlar bilan solishtiradilar. Odatdagi darajaga nisbatan sezilarli o'zgarishlar kredit sifati bilan bog'liq potentsial muammolar borligini anglatadi.
- **iqtisodiy sharoitlar:** NPLning maqbul darajasiga iqtisodiy sharoitlar ta'sir qilishi mumkin. Iqtisodiyotning pasayish davrida, qarz oluvchilarning moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelganligi sababli, NPL ko'rsatkichlari oshishi mumkin. Bunday hollarda regulyatorlar moslashuvchanlikni ta'minlashi va tashqi omillar ta'sirini tan olishlari mumkin.
- **banklarning risklarga tolerantligi:** Ayrim banklarning riskka chidamliligi ham NPLning maqbul darajasiga ta'sir qilishi mumkin. Ba'zi banklar, o'zlarining risklilik darajasiga asoslanib, yuqori darajadagi NPL bilan ham qulayroq bo'lishi mumkin, ayniqsa ularda risklarni kamaytirish bo'yicha samarali strategiyalar mavjud bo'lsa bunday holat xatarli emas.
- **nazorat qilish:** Nazorat qiluvchi organlar ko'pincha agar bankning NPL darajasi maqbul chegaralardan oshib ketgan bo'lsa, nazorat chora-tadbirlarini ko'radi. Ushbu harakatlar qo'shimcha qoidalarni talab qilishi, tuzatish kiritishni yoki o'ta og'ir holatlarda nazorat organlari aralashuvini o'z ichiga olishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, NPL ko'rsatkichlari bankning moliyaviy barqarorligi va kredit portfel sog'lomligini baholash uchun foydalaniladigan bir ko'rsatkich bo'lib, ular bank kapitalining yetariligi, likvidlik, rentabellik va boshqa ko'rsatkichlar bilan birgalikda ko'rib chiqilishi kerak.

Garchi moliyaviy barqarorlik va prudensial qoidalar banklarning risklilik va moliyaviy barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni saqlashini ta'minlashga qaratilgan bo'lsada har bir mamlakatning me'yoriy-huquqiy bazasi va banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun NPL uchun tegishli chegarani belgilashi lozim.

Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash bilan bog'liq umumiy muammolar va qiyinchiliklar (1-jadval).

Ushbu muammolarni hal qilish risklarni boshqarishning ishonchli usullarini, mustahkam kredit monitoringi tizimlarini, turli tahlillarni olib borishda texnologiyalardan samarali foydalanishni va normativlarga rioya qilishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Bank xodimlarini muntazam ravishda o'qitish va sohaning ilg'or tajribalaridan xabardor bo'lish ham muammoli kreditlarni samarali boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muammoli kreditlarni (NPL) qisqartirishning samarali strategiyalarini ishlab chiqish va ta'sirchan choralar qo'llash lozim.

Muammoli kreditlar (NPL) banklarning moliyaviy holatiga va barqarorligiga jiddiy muammo tug'diradi. Muammoli kreditlar nafaqat bankning rentabelligiga ta'sir qiladi, balki iqtisodiyotga ham sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Muammoli kreditlarni qisqartirish va kredit portfelni sog'lomlashtirish uchun banklar tomonidan kompleks va tezkor yondashuvlarni talab qiladi. Banklarning muammoli kreditlarini samarali kamaytirish uchun qo'llashi mumkin bo'lgan asosiy strategiyalardan bir nechtasini keltiramiz.

1-jadval: Muammoli kreditlarni yuzaga keltiruvchi sabablar¹

№	Muammo turi	Muammoli kreditlarni yuzaga keltiruvchi sabablar
1.	Risklarni noto'g'ri baholash	Noto'g'ri anderryting amaliyoti kreditlarning muammoli kreditlarga aylanishi ehtimolini oshirishi mumkin
2.	Zaif kredit monitoringi	Banklar yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bankrotlik va moliyaviy inqirozning belgilarini ertaroq aniqlay olmasligi
3.	Kreditni undirishning samarasiz jarayonlari	Kreditni undirish, garovni o'zlashtirish va sotish strategiyalarini amalga oshirishdagi kechikishlar yoki samarasizliklar
4.	Garovni noto'g'ri baholash	Garov qiymatini haddan tashqari ko'p yoki kam baholab qo'yish to'lov miqdori va moliyaviy natijalarga ta'sir qilishi mumkin
5.	Normativ va huquqiy muammolar	Normativ va huquqiy hujjatlarning nomukammalligi muammoli kreditlarni o'z vaqtida hal qilishga to'sqinlik qilishi mumkin
6.	Ma'lumotlarning doimiy tahlili avtomatlashmaganligi	Kredit tavakkalchiligini baholash, kreditlarni monitoring qilishda ma'lumotlar tahlili, muammoli kreditlarni erta aniqlashda texnologiyalaridan yetarlicha foydalanilmayotganligi
7.	Yomon aloqa va muvofiqlashtirish	Kredit risklarini boshqarish, kredit monitoringi va undirish uchun mas'ul bo'lgan turli bo'limlari o'rtasida aloqa va muvofiqlashtirishning yetarli emasligi
8.	Iqtisodiy tanazzul va tashqi omillar	Iqtisodiy tanazzul yoki tashqi zarbalar paytida banklar muammoli kreditlar bilan kurashishdagi qiyinchiliklar
9.	Zaxiraning yetarli emasligi	Muammoli kreditlar bilan bog'liq yo'qotishlar uchun zaxiralarning yetarli darajada ajratilmaganligi
10.	Malakali kadrlarning yetishmasligi	Risklarni boshqarish va muammoli kreditlarni so'ndirishga ixtisoslashgan malakali mutaxassislarning yetishmasligi

Birinchidan, kredit risklarini samarali boshqarishni kuchaytirish lozim. Kredit risklarini samarali boshqarish banklarning barqarorligi va uzoq muddatli muvaffaqiyatining asosidir. Kredit risklarini minimallashtirish va to'g'ri baholash qobiliyati bankning rentabelligi, likvidligi va kredit portfelini sog'lomlashtirishga bevosita ta'sir qiladi. Kredit risklarini boshqarishni kuchaytirish mustahkam jarayonlar, ilg'or texnologiyalar va faol tashkiliy madaniyatning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. Banklar kredit risklarini samarali boshqarishni kuchaytirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. Kredit riskini kompleks baholash. Qarz oluvchilarning moliyaviy holatini, kredit tarixini va kreditga layoqatligini tahlil qilish orqali kreditni to'liq baholash lozim. Undan tashqari risklarni baholashning aniqligini oshirish uchun ilg'or kredit skoring modellarini va ma'lumotlar tahlilini joriy qilish ham samaradorlikni oshiradi. Bunda o'zgaruvchan bozor sharoitlari va iqtisodiy omillarga moslashish uchun kredit riski modellarini muntazam yangilab turish talab etiladi ^[7].
2. Kredit portfelni diversifikatsiya qilish. Moliyaviy inqiroz ta'sirini yumshatish uchun muayyan sanoat yoki tarmoqlarda ortiqcha konsentratsiyadan saqlanish lozim. Bunda kredit portfelini turli xavf profilari, geografik mintaqalar va tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilish kerak. Undan tashqari muntazam ravishda kredit portfel tarkibini nazorat qilib borish va yuzaga kelayotgan risklarni boshqarish uchun kreditlash strategiyalarini o'zgartirish sezilarli darajada samara keltirishi mumkin ^[8].
3. Bank kredit siyosatini hamda tartiblarini aniq va oqilona ishlab chiqish. Risklarga chidamlilik, kreditlash mezonlari va anderryting standartlarini tavsiflovchi aniq kredit siyosatini ishlab chiqish, kredit berish bo'yicha qarorlar bankning risklarni tartibga solish ko'rsatmalariga mos kelishini ta'minlash lozim. Iqtisodiy muhitning o'zgarishlarni inobatga olgan holda kredit siyosatini muntazam ravishda takomillashtirish va yangilash lozim ^[9].
4. Ma'lumotlarni muntazam tez va samarali tahlil qilish uchun zamonaviy bank texnologiyalari bilan integratsiya qilish. Risklarni modellashtirish va prognozli tahlilni amalga oshirish va sun'iy intellektdan foydalangan holda bank mahsulotlari va mijozlari bo'yicha biznes tahlillarni yo'lga qo'yish, jarayonlarni soddalashtirish va qarorlar qabul qilishni yaxshilash uchun murakkab kredit risklarini boshqarish dasturini joriy qilish hamda kredit portfelini real vaqt rejimida monitoring qilish va potentsial risklarni ertaroq aniqlash texnologiyasini bank ma'lumotlari bazasi bilan integratsiya qilish mijozlarga tezroq xizmat ko'rsatish va bank xarajatlarini tejashga xizmat qiladi ^[10].

1 Muallif tomonidan tuzildi.

5. Stress testi va stsenariy tahlillar o'tkazish. Noqulay iqtisodiy sharoitlarning kredit portfeliga ta'sirini baholash uchun muntazam ravishda stress testlari va stsenariy tahlillarini o'tkazish kerak. Turli makroiqtisodiy stsenariylarda portfelning barqarorligini baholash, risklarni kamaytirish strategiyalari va favqulodda vaziyatlarni rejalashtirish haqida ma'lumot berish uchun stress testi natijalaridan foydalanish, xodimlarni tayyorlash va malakasini oshirish, bank bo'limlari o'rtasida samarali hamkorlik va aloqani ta'minlash.

Ushbu chora va strategiyalarni amalga oshirish orqali banklar o'zlarining kredit risklarini boshqarish amaliyotlarini mustahkamlashlari, rivojlanayotgan bozor sharoitlariga moslashishlari va mustahkam moliyaviy poydevorni shakllantirishlari mumkin. Kredit risklarini boshqarishning mustahkamlanganligi nafaqat bankni potentsial yo'qotishlardan himoya qiladi, balki uni barqaror o'sish va dinamik moliyaviy holatiga muvaffaqiyat keltiradi.

Kredit riskini boshqarishning mustahkam tizimi muammoli kreditlarni kamaytirish uchun asosdir. Bu qarz oluvchilarning kredit qobiliyatini to'g'ri baholash uchun qat'iy kredit baholash jarayonlarini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Ilg'or tahlil va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishdan foydalangan holda, moliya institutlari potentsial risklarni aniqlash va kreditlash bo'yicha ongli qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshirishi mumkin ^[11].

Ikkinchidan, mijozlarining moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta aniqlash va aralashish. Mijozlarining moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta aniqlash va aralashish kreditor portfeliga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan salbiy o'zgarishlarga qarshi birinchi himoya chizig'i bo'lib xizmat qiladi. Mustahkam tizimlar va strategiyalarni amalga oshirish orqali banklar risklarni proaktiv tarzda boshqarishi, potentsial yo'qotishlarni kamaytirishi va mas'uliyatli bank amaliyotiga sodiqligini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Erta ogohlantirish tizimlarini joriy etish qarz oluvchilar o'rtasida moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta bosqichda aniqlash uchun juda muhimdir. Kredit portfellarini muntazam ravishda monitoring qilish va yuzaga keladigan muammolarni zudlik bilan hal qilish kreditlarning ishlamaydigan aktivlarga aylanishining oldini oladi. O'z vaqtida aralashuv qayta qurish, qayta rejalashtirish yoki vaqtinchalik moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelgan qarz oluvchilarga qo'shimcha yordam ko'rsatishni o'z ichiga olishi mumkin.

Mijozlarining moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta aniqlash va aralashishning asosiy jihatlari quyidagilar:

- real vaqt rejimida monitoring qilish tizimlari;
- muntazam kredit portfel tekshiruvlarini o'tkazish;
- kreditning mumkin bo'lgan yomonlashuvi haqida erta ogohlantirish tizimlarini yaratish;
- kredit portfelining barqarorligini baholash uchun stress testlari va stsenariy tahlillarini o'tkazish;
- qarz oluvchilar bilan faol muloqotda bo'lish;
- banklarning turli bo'limlari o'rtasida funktsional hamkorlikni rag'batlantirish;
- turli prognozli tahlillar o'tkazib turish;
- xodimlar uchun stsenariy asosida trening o'tkazish.

Mijozlarining moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta aniqlash va aralashish nafaqat risklarni boshqarish strategiyasi, balki mas'uliyatli bank faoliyatining ajralmas qismidir. Banklar potentsial risklarni faol aniqlash va bartaraf etish orqali nafaqat o'z manfaatlarini himoya qilishlari, balki bank tizimining umumiy barqarorligiga ham hissa qo'shishlari mumkin.

Uchinchidan, ehtiyotkorlik bilan kreditlash amaliyotini amalga oshirish. Ehtiyotkorlik bilan kreditlash amaliyoti banklarning barqaror faoliyat ko'rsatishida muhim hisoblanadi. "Kasalni davolagandan ko'ra oldini olish yaxshiroqdir" degan naql, ayniqsa, ehtiyotkorlik bilan va strategik qarorlar qabul qilish orqali kreditlash sohasiga aytiladi. Ehtiyotkorlik bilan kreditlash amaliyotini amalga oshirish mijozni har tomonlama tekshirish, risklarni boshqarish strategiyalari va me'yorga rioya qilishni o'z ichiga oladi. Qarz oluvchilarning to'lovga qodirligiga amin bo'lgandan so'ng oqilona kreditlash amaliyotini amalga oshirish, masalan, Kreditni garovga nisbati koefitsiyentini (LTV) oqilona qo'llash juda muhimdir. O'zbekiston bank tizimida qarzдор kreditni ta'minlashni kredit summasining kamida 125 foizi darajasidagi garov bilan ta'minlashi lozim. Ushbu standart kredit tashkiloti taqdim etgan garov qiymatidan kelib chiqqan holda qarz oluvchiga berishi mumkin bo'lgan maksimal kredit hajmini ko'rsatadi. Shuningdek, u qarz oluvchining o'zi sotib olishga qancha pul sarflashi kerakligini, ya'ni dastlabki to'lov qancha bo'lishini taklif qiladi. Bank tomonidan belgilangan koefitsient qiymati qanchalik yuqori bo'lsa, qarz oluvchidan o'z mablag'larini kiritish talabi shunchalik kam bo'ladi. Ayniqsa kreditlarga qat'iy mezonlarini o'rnatish kredit oluvchilarning to'lovlarni to'lamaslik ehtimolini kamaytiradi.

2-jadval: Garovlarni boshqarishni optimallashtirish uchun asosiy strategiyalar²

№	Strategiyalar	Bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar
1.	Garovni har tomonlama to'liq baholash	Har xil turdagi garovlarning adolatli bozor qiymatini baholash uchun tashqi baholash ekspertlari yoki avtomatlashtirilgan vositalardan foydalanish, baholash jarayoni uchun aniq mezonlar belgilangan bo'lishi lozim
2.	Garov turlarini diversifikatsiya qilish	Konsentratsiya xavfini kamaytirish uchun bank tomonidan qabul qilingan garov turlarini diversifikatsiya qilish, bozor talabidan kelib chiqqan holda qabul qilinadigan garov turlari ro'yxatini muntazam yangilash
3.	Garovlarni boshqarishda texnologik yechimlar qidirish	Jarayonlarni soddalashtirish uchun ilg'or garovni boshqarish tizimlari va texnologiyasini joriy qilish, garovni boshqarish tizimlarini boshqa bank ilovalari bilan integratsiyalash, garov bilan bog'liq operatsiyalarda shaffoflik va xavfsizlikni oshirish
4.	Garov riskini baholash	Bozorning o'zgaruvchanligi, iqtisodiy sharoitlar va turli xil garov turlari bilan bog'liq o'ziga xos risklar keng qamrovli risklarini baholash
5.	Garov hujjatlari	Samaradorlikni oshirish uchun garov hujjatlari jarayonlarini standartlashtirish va raqamlashtirish, har qanday nomuvofiqlik yoki kamchiliklarni aniqlash va tuzatish uchun garov hujjatlarini muntazam ravishda tekshirish
6.	Favqulodda vaziyatlarni baholash	Garov qiymati sezilarli darajada pasayishi mumkin bo'lgan holatlar uchun favqulodda vaziyatlar rejalarini ishlab chiqish, bozor kon'yunkturasidagi o'zgarishlar kuzatib borish

To'rtinchidan, bank kreditlari uchun olinadigan garovlarni boshqarish. Garov ta'minotini boshqarish amaliyotini kuchaytirish muammoli kreditlar bilan bog'liq mumkin bo'lgan yo'qotishlarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Garov qiymatini muntazam ravishda qayta baholash va ularning bozor sharoitlari bo'yicha to'g'ri aks ettirishini ta'minlash muhimdir.

Bank krediti uchun olingan garov ta'minotlari kredit risklarni kamaytirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy munosabatlarning rivojlanib borishi natijasida risklarni boshqarish tizimini mustahkamlashga intilayotgan banklar uchun garovni boshqarishni takomillashtirish strategik zaruratga aylanadi.

Yuqoridagi 2-jadvalda garovlarni boshqarishni optimallashtirish uchun asosiy strategiyalar keltirilgan.

Umuman olganda, banklarda garov ta'minotini boshqarishni takomillashtirish texnologik innovatsiyalar, risklarni baholash, samarali jarayonlar va doimiy monitoringni birlashtirgan ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Ushbu strategiyalarni qabul qilish orqali banklar garov ta'minotidan foydalanishni optimallashtirishi, xavflarni kamaytirish bo'yicha sa'y-harakatlarni kuchaytirishi va kreditlash operatsiyalarining umumiy barqarorligi va barqarorligiga hissa qo'shishi mumkin. Proaktiv va keng qamrovli garovni boshqarish strategiyasi barqarorlikni oshirish va zamonaviy bank faoliyatining murakkabliklarini navigatsiya qilishda poydevor hisoblanadi ^[11].

Beshinchidan, samarali huquqiy-me'yoriy asoslar va boshqa chora-tadbirlar. Aniq va tasirchan qo'llanilishi mumkin bo'lgan huquqiy va me'yoriy bazaga ega bo'lish NPLlarni samarali boshqarish va kamaytirish uchun juda muhimdir. Qarzni undirish bo'yicha samarali va tezlashtirilgan huquqiy jarayonlarni yo'lga qo'yish banklar qarzini undurish bo'yicha o'z vaqtida choralari ko'rishini ta'minlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bank faoliyatining murakkab dunyosida tartibga solishga doimiy ravishda talab ortib bormoqda. Huquqiy va tartibga soluvchi standartlarga rioya qilish nafaqat muvofiqlik talabi, balki mas'uliyatli va barqaror bank amaliyotining asosidir. Banklar muvofiqlikni ta'minlash, huquqiy risklarni kamaytirish va manfaatdor tomonlarning ishonchini oqlash uchun faol huquqiy va tartibga solish choralari zarur. Banklar uchun proaktiv huquqiy va tartibga solish choralari ko'rish uchun strategiyalarni amalga oshirish zarur:

- Mustahkam muvofiqlikni boshqarish tizimi.** Barcha tegishli huquqiy va me'yoriy talablarni qamrab oluvchi kompleks muvofiqlikni boshqarish tizimini yaratish, bank sohasiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan qonun va me'yoriy hujjatlardagi o'zgarishlarni kuzatib boruvchi monitoring mexanizmlarini joriy etish zarur.
- Muntazam nazorat va tekshiruvlar o'tkazish.** Huquqiy va me'yoriy hujjatlarga muvofiqlik jarayonlarining samaradorligini baholash uchun muntazam ravishda ichki auditlarni o'tkazish.
- Aniq va majburiy siyosatlar.** Bankning barcha amaldagi qonunlar va qoidalarga rioya qilish majburiyatini ifodalovchi aniq va amalga oshirilishi mumkin bo'lgan siyosatlarni ishlab chiqish, huquqiy va tartibga solish muhitidagi o'zgarishlarni aks ettirish uchun ularni muntazam yangilab turish lozim.

2 Muallif tomonidan tuzildi.

4. **Nazorat qiluvchi organlar bilan faol hamkorlik.** Qoidalaridagi o'zgarishlar to'g'risida xabardor bo'lish uchun tartibga soluvchi organlar bilan ochiq aloqa liniyalarini o'rnatish, bank forumlarida ishtirok etish va mustahkam me'yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish talab etiladi.
5. **Proaktiv huquqiy risklarni boshqarish.** Potentsial risklar va majburiyatlarni aniqlash uchun muntazam ravishda huquqiy risklarni baholash, risklarni identifikatsiyalash, baholash, kamaytirish va monitoringini o'z ichiga olgan risklarni boshqarishning samarali huquqiy asosini yaratish lozim. Bankda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqiy muammolarni hal qilish uchun yaxshi yuridik maslahatchilarni jalb qilish banklarning katta muammolarga duch kelishidan himoya qiladi.

Umuman olganda, faol huquqiy va tartibga solish choralari murakkab va dinamik tartibga solish muhitini boshqarishga intilayotgan banklar uchun juda muhim hisoblanadi. Ushbu strategiyalarni qo'llash orqali banklar nafaqat muvofiqlikni ta'minlabgina qolmay, balki halollik, shaffoflik va javobgarlik madaniyatini ham rivojlantirishi mumkin. Huquqiy me'yorlarga rioya qilish bu manfaatdor tomonlar o'rtasida ishonchni mustahkamlaydigan va bankning mas'uliyatli moliyaviy tashkilot sifatidagi obro'sini mustahkamlaydigan axloqiy bank amaliyotiga sodiqlikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Acharya, Viral V., et al. "Whatever it takes: The real effects of unconventional monetary policy." *The Review of Financial Studies* 32.9 (2019): 3366-3411.
2. Berger, Allen N., and Robert DeYoung. "The effects of geographic expansion on bank efficiency." *Journal of financial services research* 19 (2001): 163-184.
3. Hanson, James A., Patrick Honohan, and Giovanni Majnoni, eds. *Globalization and national financial systems*. World Bank Publications, 2003.
4. Sánchez Jiménez, V., Muñoz Fernández, N., Nocentini, A., Ortega Ruiz, R., & Menesini, E. (2014). Online Intrusiveness, online jealousy and dating aggression in young adults: a cross-national study, Spain-Italy. *Maltrattamento e abuso all'infanzia*, 16 (3), 47-65.
5. Hoshi, T. (2000). The Role of Loan Restructuring in Managing Non-Performing Loans. *Journal of Banking and Finance*, 25(6), 1205-1225.
6. Altman, E. I., & Sabato, G. (2015). The Value of Non-Traditional Activities for Banks and Financial Institutions. *Journal of Banking & Finance*, 59, 1-18.
7. Comprehensive Credit Assessments – Faster Capital
8. Diversification: Maximize Your Returns with a Diversified Portfolio Plan - FasterCapital.
9. Credit Risk Management Best Practices (defisolutions.com)
10. https://www.researchgate.net/publication/355256448_Big_Data_and_Artificial_Intelligence_to_Support_Risk_Management_A_Systematic_Literature_Review
11. Мамадияров Зокир Тоштемирович тижорат банкларида масофавий банк хизматларини ривожлантиришдаги муаммолар // Экономика и финансы (Узбекистан). 2019. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tizhorat-banklarida-masofaviy-bank-hizmatlarini-rivozhlantirishdagi-muammolar> (дата обращения: 12.03.2024).
12. Mamadiyarov, Z., & Karimov, K. (2024). TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKI VA UNI BOSHQARISH USULLARI. *Страховой рынок Узбекистана*, 1(6), 57–60. извлечено от <https://insurance.tsue.uz/index.php/journal/article/view/105>.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.